

ПРАВОВЕ ПОХОДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМО МАЙНО, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДЕРЖАВНІЙ РЕЄСТРАЦІЇ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

LEGAL ORIGINS OF PROPERTY RIGHTS IN IMMOVABLE PROPERTY SUBJECT TO STATE REGISTRATION: CURRENT ISSUES AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

Лукавий Ю. П.,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державне некомерційне підприємство
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Правова природа речових прав на нерухоме майно, що підлягають державній реєстрації, є однією з найактуальніших та фундаментальних проблем у вітчизняній правовій доктрині, яка розташована на перетині цивільного, адміністративного та земельного права. Ці права становлять не лише економічну основу держави, а й є матеріальною базою для забезпечення життєдіяльності громадян, сімей, органів місцевого самоврядування, державних установ і підприємств. Як слушно зазначає Ю. М. Щавинська, без їх належної реєстрації та охорони неможливо гарантувати стабільність та функціонування жодної іншої сфери суспільного життя [1, с. 183]. Ефективна система державної реєстрації прав на нерухоме майно виступає гарантом правової визначеності, стабільності цивільного обігу та захисту інвестицій, що має критичне значення для розвитку ринкової економіки.

На сьогоднішній день правовідносини у сфері речових прав на нерухоме майно характеризуються низкою викликів. Насамперед, гостро стоїть питання захисту права власності від незаконного відчуження, зокрема, від так званих «рейдерських захоплень». Провідним інструментом адміністративно-правової охорони права власності в Україні є інститут державної реєстрації речових прав, який постійно трансформується та вдосконалюється [1, с. 184].

Державна реєстрація прав – це офіційне визнання і підтвердження державою юридичних фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно. Вона забезпечує об'єктивність, достовірність та повноту відомостей про зареєстровані права. Згідно з Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [2, ст. 2], державна реєстрація є обов'язковою. Відомості про зареєстровані права вносяться до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, який є єдиною державною інформаційною системою [3, с. 125].

Юридична природа державної реєстрації є предметом широких наукових дискусій. З одного боку, вона розглядається як адміністративний акт, що є результатом діяльності суб'єкта публічної адміністрації (державного реєстратора). З іншого боку, ця дія має суттєві цивільно-правові наслідки, оскільки саме з моменту державної реєстрації речові права на нерухоме майно вважаються набутими, зміненими або припиненими [4, с. 228]. Цей дуалізм природи потребує ґрунтовного аналізу, адже саме в ньому криється вирішення багатьох проблемних питань, зокрема щодо механізмів захисту прав у разі відмови в реєстрації або її незаконного проведення. У відносинах, що виникають у сфері державної реєстрації, беруть участь заявники (фізичні та юридичні особи) та державні реєстратори. Зміст цих відносин полягає в праві заявника на отримання публічного захисту та, у разі порушення, на використання всього державного апарату захисту і примусу, а також в адміністративному обов'язку реєстратора здійснити таку реєстрацію [1, с. 183].

Особливої актуальності тема державної реєстрації набула в умовах воєнного стану. Законодавцем були внесені істотні зміни до порядку проведення реєстраційних дій. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 [5] було встановлено, що державна реєстрація прав може проводитися незалежно від місцезнаходження нерухомого майна, розташованого на тимчасово окупованих територіях або в зонах бойових дій. Ці нововведення, покликані забезпечити безперервність функціонування системи, водночас можуть містити потенційні ризики для захисту прав власності, що потребує окремого дослідження [6, с. 58].

Ключові слова: адміністративно-правові відносини, адміністративно-правовий захист, юридична природа, речове право, право власності, державна реєстрація, суб'єкт публічного адміністрування, законодавче визначення, захист права власності, рейдерські захоплення, фізичні та юридичні особи, Державний реєстр, обтяження прав, адміністративно-процесуальні правовідносини, господарсько-процесуальні правовідносини, судові органи.

The legal nature of real property rights subject to state registration is one of the most relevant and fundamental issues in Ukrainian legal doctrine, situated at the intersection of civil, administrative, and land law. These rights form not only the economic foundation of the state but also serve as the material basis for supporting the livelihood of citizens, families, local self-government bodies, state institutions, and enterprises. As rightly noted by Yu. M. Shchavynska, without proper registration and protection of these rights, it is impossible to guarantee stability and functioning in any other sphere of public life [1, p. 183]. An effective system of state registration of rights to real estate acts as a guarantor of legal certainty, stability of civil turnover, and investment protection, which is critically important for the development of a market economy.

Today, legal relations in the field of real property rights face a number of challenges. First and foremost is the acute issue of protecting property rights from unlawful alienation, particularly from so-called "raider seizures." The leading instrument of administrative and legal protection of property rights in Ukraine is the institution of state registration of real rights, which is constantly being transformed and improved [1, p. 184].

State registration of rights is the official recognition and confirmation by the state of legal facts of the acquisition, change, or termination of real rights to immovable property. It ensures the objectivity, accuracy, and completeness of information regarding registered rights. According to the Law of Ukraine "On State Registration of Real Property Rights and Encumbrances" [2, Art. 2], state registration is mandatory. Information on registered rights is entered into the State Register of Real Property Rights, which is the sole state information system [3, p. 125].

The legal nature of state registration is the subject of wide scientific discussion. On the one hand, it is viewed as an administrative act resulting from the activity of a public administration subject (the state registrar). On the other hand, this action has significant civil-law consequences, since only from the moment of state registration are the real property rights considered acquired, changed, or terminated [4, p. 228]. This dual nature requires in-depth analysis, as it is the key to resolving many problematic issues, particularly regarding mechanisms for protecting rights in cases of registration refusal or illegal registration. The relations arising in the field of state registration involve applicants (natural and legal persons) and state registrars. The essence of these relations lies in the applicant's right to receive public protection and, in case of violation, to use the full apparatus of state protection and coercion, as well as in the registrar's administrative duty to carry out such registration [1, p. 183].

The issue of state registration has gained particular relevance under martial law. The legislator introduced substantial changes to the procedure for conducting registration actions. In particular, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 209 dated 06.03.2022 [5] established that state registration of rights may be carried out regardless of the location of real estate situated in temporarily occupied territories or in combat zones. These innovations, intended to ensure the continuous functioning of the system, may simultaneously pose potential risks to the protection of property rights, which require separate scholarly examination [6, p. 58].

Key words: *administrative-legal relations, administrative-legal protection, legal nature, real property right, ownership right, state registration, public administration subject, legislative definition, protection of property rights, raider seizures, natural and legal persons, State Register, rights encumbrance, administrative-procedural legal relations, commercial-procedural legal relations.*

Актуальність теми. Актуальність дослідження юридичної природи речових прав та їх державної реєстрації в Україні є беззаперечною та зумовлена низкою чинників, що мають фундаментальне значення для економічної, соціальної та правової системи держави. Речові права громадян і суб'єктів господарювання становлять не просто основу економіки, а є фундаментом, на якому будуються сімейні відносини, а також матеріальною базою для органів місцевого самоврядування, державних установ і підприємств. Таким чином, належна реєстрація та ефективний захист цих прав є необхідною передумовою для забезпечення стабільності та функціонування будь-якої іншої сфери суспільного життя.

Незважаючи на певну увагу, яку законодавча влада приділяє визначенню речових прав, питання їх захисту залишається надзвичайно гострим. Попри кількісне зменшення випадків, порушення речових прав, зокрема рейдський захоплення підприємств, досі становлять реальну загрозу для фізичних та юридичних осіб. Це підкреслює необхідність не лише вдосконалення законодавчої бази, а й забезпечення ефективності адміністративно-правових механізмів захисту, зокрема через систему державної реєстрації.

Державна реєстрація речових прав є офіційним визнанням і підтвердженням державою фактів набуття, зміни чи припинення прав на нерухоме майно. Вона слугує ключовим інструментом для гарантування об'єктивності, достовірності та повноти відомостей про зареєстровані права. Реалізація принципу публічності в системі державної реєстрації є важливою для забезпечення прозорості та запобігання неправомірним діям. Водночас, в умовах сучасних викликів, таких як кібератаки та загрози, пов'язані з воєнним станом, захист державних реєстрів стає пріоритетним завданням, що потребує комплексного підходу та інноваційних рішень.

Таким чином, розгляд юридичної природи речових прав та механізмів їх державної реєстрації набуває особливої актуальності. Дослідження у цій сфері є критично важливим для формування дієвої системи адміністративно-правових відносин, забезпечення захисту права власності та створення стабільного правового середовища для всіх суб'єктів, що сприятиме подальшому розвитку українського суспільства.

Огляд останніх досліджень. Питання правової природи речових прав та їх державної реєстрації вже тривалий час перебуває в полі зору вітчизняних науковців-адміністративістів та цивілістів. Це свідчить про його актуальність та міжгалузевий характер. Дослідження у цій сфері проводилися з різних точок зору, що дозволило накопичити значний теоретичний і практичний матеріал. Зокрема, глибокому аналізу піддавалися загальні засади адміністративно-правової охорони права власності. У своїх працях ці питання розглядали такі вчені, як В. Галунько, О. Єшук, С. Овчарук, Є. Харитонов, О. Юшкевич. Їхні наукові пошуки були спрямовані на вивчення адміністративно-правових механізмів захисту, ролі органів державної влади у забезпеченні прав власності та загальних теоретичних положень адміністративного права в контексті речових прав.

Окремим блоком досліджень є роботи, присвячені безпосередньо правовим засадам державної реєстрації як ключового інструменту в системі речових прав. Ця проблематика знайшла своє відображення в працях В. В. Галунька, Н. В. Грицива, О. І. Дробота, К. М. Куркової, О. С. Юніна. Зазначені вчені зосереджувалися на аналізі законодавчої бази, що регулює реєстрацію речових прав на нерухоме майно, на визначенні ключових аспектів

процедури реєстрації, її принципів та суб'єктів, а також на висвітленні функцій державного реєстратора та його повноважень [3, с. 126].

Незважаючи на значний інтерес до цієї проблематики, як зазначає Ю. М. Щавинська, більшість дослідників безпосередньо не торкалися питання саме юридичної природи речових прав та їх державної реєстрації [1, с. 184]. Це підтверджує наявність наукової лакуни та обґрунтовує необхідність проведення комплексного аналізу, який би дав відповідь на питання про правову природу речових прав та їх державної реєстрації, а не обмежувався лише описом законодавчого регулювання.

Сучасні виклики, пов'язані з умовами воєнного стану, вимагають переосмислення адміністративно-правових засад державної реєстрації. Роботи, що стосуються цього аспекту, лише починають з'являтися, зокрема, у працях В. В. Нікітіна (2023) [6, с. 55–62] розглядаються адміністративно-правові засади державної реєстрації в період дії воєнного стану. Це свідчить про динамічний розвиток проблематики та необхідність постійного оновлення наукових знань для адекватного реагування на зміни в правовому полі.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є виявлення й опис юридичної природи речових прав на нерухоме майно, що підлягають державній реєстрації. Досягнення поставленої мети здійснюватиметься на основі аналізу теорії природного права, адміністративного та цивільного права, а також положень вітчизняного та міжнародного законодавства. Дане дослідження покликане подолати існуючу наукову лакуну, що полягає у відсутності комплексного аналізу правової природи інституту державної реєстрації, який є не лише формальним актом, а й ключовим інструментом адміністративно-правової охорони права власності.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

Аналіз теоретичних основ речових прав та їх юридичної природи. В рамках цього завдання передбачається поглиблене дослідження концепції речових прав у їх взаємозв'язку з цивільним і публічним правом. Особлива увага буде приділена дуалізму приватної та публічної природи, що виявляється в процесі державної реєстрації.

Визначення правових засад державної реєстрації в Україні. Цей розділ роботи буде присвячений аналізу ключових нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері державної реєстрації, зокрема Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Дослідження буде зосереджене на визначенні та детальному висвітленні принципів державної реєстрації, таких як обов'язковість, публічність, достовірність та гарантування державою об'єктивності відомостей про зареєстровані права.

Дослідження інституту державної реєстрації як інструменту адміністративно-правової охорони. В рамках цього завдання буде проаналізовано сутність відносин, що виникають між заявником та державним реєстратором, визначено їх зміст та правову природу.

Проведення порівняльного аналізу з досвідом Європейського Союзу. Враховуючи євроінтеграційний курс України, порівняння національної моделі державної реєстрації з досвідом країн ЄС дозволить виявити спільні риси, відмінності та кращі практики, які можуть бути імplementовані в українське законодавство з метою його гармонізації з європейськими стандартами.

Висвітлення проблем та перспектив вдосконалення законодавства. Завершальний етап роботи буде присвячений узагальненню виявлених проблемних аспектів у пра-

вовому регулюванню та правозастосовній практиці державної реєстрації. На основі проведеного аналізу будуть сформульовані конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що сприятиме підвищенню ефективності системи та забезпеченню належного захисту прав власності.

Виклад основних положень. Правова природа речових прав є однією з найбільш складних і багатогранних проблем у сучасній юриспруденції. Її аналіз вимагає інтегрованого підходу, що включає як цивілістичні, так і публічно-правові аспекти, оскільки речові права виступають не лише як суб'єктивні права, що забезпечують безпосередній вплив на річ, а й як об'єкт публічно-правового регулювання. Цей дуалізм природи речових прав відображає їх функціональну подвійність: з одного боку, вони є інструментом захисту приватних інтересів, з іншого – об'єктом публічної охорони з боку держави. Важливою складовою цієї публічної охорони є обов'язкова державна реєстрація, без якої правочини щодо нерухомого майна не мають юридичної сили. Це підкреслює, що держава, в особі своїх уповноважених органів, бере на себе функцію не лише фіксації факту існування речового права, а й його публічного визнання та захисту. Такий підхід підвищує довіру до інституту права власності та знижує ризики, пов'язані з недобросовісними діями третіх осіб.

Юридична природа державної реєстрації речових прав, за визначенням Ю. М. Щавинської, полягає в тому, що вона є адміністративно-правовим актом, який має суттєві цивільно-правові наслідки [1, с. 183]. Вона розглядається як інструмент адміністративно-правової охорони права власності, що забезпечує офіційне визнання і підтвердження державою юридичних фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно. У зв'язку з цим, відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, є адміністративно-правовими, оскільки в них беруть участь заявники та публічні реєстратори як суб'єкти владних повноважень [1, с. 184]. Слід зазначити, що реєстратор, у свою чергу, має право вимагати від заявника надання підтвердження права власності, що подається на реєстрацію, як це передбачено чинним законодавством. Цей механізм взаємодії забезпечує дотримання законності та гарантує достовірність відомостей у реєстрі.

Зміст цих відносин полягає у праві заявника на отримання публічного захисту у формі документа (охоронного документа) та, по суті, на використання всього державного апарату захисту і державного примусу у разі порушення зареєстрованих речових прав. Зі свого боку, на реєстратора покладається адміністративний обов'язок – публічне зобов'язання здійснити таку реєстрацію. Діяльність державного реєстратора в цьому контексті є адміністративною діяльністю, що полягає у виконанні владних повноважень щодо прийому, розгляду та винесення рішення щодо заяви про реєстрацію [1, с. 185]. Заявник, у свою чергу, виступає як суб'єкт адміністративно-правових відносин, який має право вимагати від реєстратора виконання його публічного обов'язку – проведення реєстрації, якщо дотримані всі законодавчі вимоги. Відмова у реєстрації може бути оскаржена в адміністративному або судовому порядку, що також є проявом адміністративно-правового характеру цих відносин.

Правові засади державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в Україні регулюються Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяження» [2]. Аналізуючи законодавчу базу, В. В. Малютяк зазначає, що в ній окреслено ключові аспекти процедури реєстрації, її принципи та суб'єктів [3, с. 125]. Відповідно до Закону, загальними засадами державної реєстрації прав є: гарантування державою об'єктивності, достовірності та повноти відомостей про зареєстровані права на нерухоме майно та їх обтяження; обов'язковість державної реєстрації прав у Державному

реєстрі прав; внесення відомостей до Державного реєстру прав [2, ст. 3].

Ці принципи є фундаментальними для захисту прав власності, оскільки без державної реєстрації правочини щодо нерухомого майна не мають юридичної сили. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно є єдиною державною інформаційною системою, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження. Його функціонування є запорукою прозорості та доступності інформації для всіх зацікавлених осіб. Юридичними фактами в цій сфері є записи в реєстрі про рішення щодо державної реєстрації, які безпосередньо призводять до зміни або припинення правовідносин. Крім того, окремо слід відзначити адміністративно-правові та адміністративно-процесуальні правовідносини, що виникають при оскарженні рішень державних реєстраторів про відмову в реєстрації речових прав до адміністративних та/або судових органів [1, с. 185].

Інститут державної реєстрації речових прав є яскравим прикладом поєднання приватно-правових та публічно-правових елементів. З одного боку, він обслуговує цивільний обіг, забезпечуючи захист права власності, яке за своєю суттю є приватною категорією. З іншого боку, сам процес реєстрації є публічно-правовою діяльністю, що здійснюється органами публічної адміністрації – державними реєстраторами. Цей дуалізм робить державну реєстрацію потужним інструментом адміністративно-правової охорони. Держава, в особі своїх уповноважених органів, бере на себе функцію не лише фіксації факту існування речового права, а й його публічного визнання та захисту.

Особливе значення інститут державної реєстрації набув в умовах воєнного стану. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів... в умовах воєнного стану», у сфері державної реєстрації прав власності та інших речових прав на нерухоме майно, об'єкти незавершеного будівництва та майбутні об'єкти нерухомості, розташовані в певних адміністративно-територіальних одиницях (наприклад, Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська, Херсонська області, місто Севастополь), реєстрація може проводитись незалежно від їх місцезнаходження. Це нововведення стало необхідним кроком для забезпечення захисту прав громадян, чіє майно знаходиться на тимчасово окупованих територіях або в зонах бойових дій. Водночас, згідно зі статтею 16 Цивільного кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду для захисту свого особистого немайнового або майнового права. Це підтверджує, що судовий захист залишається ключовим механізмом відновлення порушених прав, зокрема й тих, що виникли внаслідок відмови в реєстрації.

Для України, що взяла курс на євроінтеграцію, порівняльний аналіз національної системи державної реєстрації з досвідом країн Європейського Союзу є надзвичайно важливим. Більшість країн ЄС мають розвинені системи реєстрації нерухомості, які функціонують на основі принципів публічності, достовірності та обов'язковості. Порівняння показує, що українська система, заснована на принципах обов'язкової реєстрації та публічної достовірності реєстру, має багато спільних рис з німецькою моделлю. Проте, українська система, як і раніше, стикається з проблемами, що не властиві європейським. Це, зокрема, низька довіра до державних інститутів, бюрократична тяганина та корупційні ризики, які гальмують її ефективне функціонування. З погляду сучасної наукової думки, подальша цифровізація та автоматизація процесів, зокрема впровадження технологій блокчейн, є не просто технічними інноваціями, а необхідними інструментами для підвищення рівня довіри до реєстру та мінімізації

людського фактора. Цифровізація є ключовою складовою сучасної адміністративної реформи. Саме впровадження технологій розподіленого реєстру може стати вирішальним кроком до усунення корупційних ризиків та підвищення прозорості.

Висновок. На основі проведеного дослідження можна зробити низку глибоких та комплексних висновків, які розкривають багатогранну юридичну природу речових прав та їх державної реєстрації в Україні. Цей інститут є яскравим прикладом дуалізму приватної та публічної природи, що особливо наочно проявляється у процесі їх державної реєстрації. Незважаючи на те, що самі речові права за своєю суттю є категорією приватного права і слугують для задоволення індивідуальних інтересів, процедура їх офіційного визнання та підтвердження є суто адміністративно-правовим актом. Цей процес здійснюється органами публічної адміністрації, що наділені владними повноваженнями, а його результатом є публічне визнання та захист права власності з боку держави. Це підкреслює, що державна реєстрація є ключовим інструментом адміністративно-правової охорони права власності, забезпечуючи не лише легітимацію права, а й його захист від незаконних посягань, зокрема, від так званих «рейдерських захоплень».

По-друге, державний реєстр речових прав на нерухоме майно виконує значно ширшу функцію, ніж просто технічний облік. Він служить офіційним інструментом публічної достовірності, що забезпечує гарантування державою об'єктивності, повноти та достовірності відомостей про зареєстровані права. Законодавчо закріплена обов'язковість внесення відомостей до цього реєстру

є фундаментальним принципом, що забезпечує юридичну силу правочинів та захист прав добросовісних набувачів.

По-третє, в ході дослідження було виявлено низку системних проблем, які негативно впливають на ефективність функціонування системи державної реєстрації. До них належать недосконалість законодавства, наявність колізій та прогалин, що створюють умови для неоднозначного тлумачення норм. Особливі виклики пов'язані з воєнним станом, коли прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209, хоч і спрямоване на спрощення процедур в умовах надзвичайної ситуації, може нести в собі ризики для захисту прав власності [6, с. 60]. З цього приводу варто погодитися з позицією В. В. Нікітіна, який наголошує на потребі у збалансуванні оперативних рішень в умовах воєнного стану з належним рівнем правової безпеки.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що для забезпечення ефективного захисту права власності в Україні необхідно зосередитися на кількох ключових напрямках. Це, перш за все, подальша цифровізація та автоматизація процесів реєстрації з метою мінімізації людського фактора та корупційних ризиків. Досвід ЄС вказує на те, що публічна достовірність реєстру та належний правовий захист є запорукою стабільного ринку. Я вважаю, що імплементація передових технологій, таких як електронний нотаріат та захищені цифрові підписи, а також посилення відповідальності за незаконні реєстраційні дії, є ключовими для побудови ефективної, прозорої та надійної системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щавинська Ю. М. Юридична природа речових прав та їх державна реєстрація. *Юридична наука*. 2020. № 4(106). С. 183–185. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/216>
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 липня 2004 року № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
3. Малютяк В. В. Правові засади державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. Вип. 16. С. 124–128. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/411>
4. Кеча А. С. Адміністративно-правове регулювання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно // Дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 228 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/05745c23-f243-4472-ae6f-89ea57caac9d>
5. Про деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>
6. Нікітін В. В. Адміністративно-правові засади державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень у період воєнного стану // *Юридичний вісник*: [Повітряне і космічне право, м. Київ, Національний авіаційний університет, 22 березня 2023 р.] Ст. 55–62. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/1c7a75ea-9dfe-4a29-ad03-d83921f24b76>